

Opdringerige natuur

Ziekten en plagen zijn er al zolang er leven op aarde is. Soms hebben we er last van, soms gaan ze vanzelf wel weer over. Maar af en toe lijkt het er op dat we in natuurbeheer, bosbouw en landschapsbeheer steeds meer last krijgen van ziekten en plagen. Neem de onbekende ziekte in de paardekastanje. Of de schade die exoten toebrengen aan inheemse planten- en diersoorten. En dan natuurlijk nog de eikenprocessierups die menig groenbeheerder kopzorgen kost. Over deze opdringerige natuur ging de studiedag van de KNBV op 23 september.

Een goed gebruik bij de studiedagen van de KNBV-studiekring is om de dag te beginnen met een rondetafelgesprek: waar hebben we het eigenlijk over bij plagen en ziekten en hoe erg is het eigenlijk? Is er om te beginnen een prijskaartje aan te hangen? De schade is moeilijk te meten, vindt econoom Bas Janssens van het LEI. In de landbouw is de schade van bijvoorbeeld Phytoftera veel gemakkelijker te meten. Maar natuur, zeker als je de beleving en de emotie er bij betreft, is nauwelijks in geld uit te drukken. Misschien is de gezondheid van mensen een aangrijpingspunt om te proberen om een prijs te verbinden aan de schade die ziekten en plagen toebrengen aan de natuur. Want natuur en groen zijn eigenlijk bijna synoniem voor gezondheid, voegt Stigas-arts Ad de Rooij daar aan toe.

Van de andere kant, als we naar het teken-probleem kijken, is groen en natuur ook een steeds grotere bedreiging. Eenderde van de teken is besmet en eenderde van de buitenmedewerkers van Staatsbosbeheer is besmet met het virus dat de ziekte van Lyme veroorzaakt, vertelt Jaap Rouwenhorst van deze organisatie. Beheerders maken zich zorgen over deze ziekte. Ze zien de gevolgen om zich heen. Probleem is alleen: wat doe je er aan? Chemisch bestrijden is geen optie, de gastheren van de teken, zoals muizen, aanpakken is ook geen optie.

Teken hebben dan nog een direct gevolg voor de mens. Lastig en dus bestrijdenswaardig. Maar wat moeten we nu eigenlijk vinden van de nieuwe soorten in de natuurterreinen?

De muntjak bijvoorbeeld wordt in Engeland al flink bestreden omdat hij daar de reeën verdringt en de verjonging van het bos frustrereert. De populatie muntjaks schijnt ook in Nederland al aardig aan het groeien te zijn. Gaan we daar wat aan doen en zo ja wanneer dan? Juridisch is het wel mogelijk maar willen we dat ook? En is het maatschappelijk verantwoord? Wat vindt het publiek er van dat deze aabare dieren worden gedood? En dan het andere actuele thema, namelijk de kastanjeziekte. Eenderde van de bomen schijnt al ziek te zijn! Vraag: wat doen we daar mee? Gaan we elke boom individueel als een patiënt zien of passen we als ecologen de procesbenadering toe? Als je even doordenkt spelen hier natuur, cultuur, emotie, economie allemaal mee. Misschien is het wel dat we de verkeerde variëteiten hebben geplant indertijd en zijn deze bomen niet voldoende bestand tegen de Nederlandse omstandigheden en moeten we dus niet vreemd opkijken dat de bomen een keer het loodje leggen. Maar ja, de emotie. Leendert Koudstaal van de gemeente Den Haag kan zo 1 miljoen euro krijgen van een bemiddelde dame die graag wil dat 'haar' bomen op Plein 1813 in Den Haag beter worden. Blijkbaar is de emotionele waarde van de bomen zo groot dat mensen dit er voor over hebben. En dat zegt misschien ook wel iets over de economische en emotionele schade die ziekten en plagen kunnen veroorzaken.

Invasies kosten 2 miljard euro per jaar

Kortom, voldoende onderwerpen en redenen om een dieper op de materie van de opdringerige natuur in te gaan. Wouter van der Weijden van CLM advies en onderzoek heeft onlangs een grote studie afgerond naar biologische globalisering. Volgens hem wordt deze vorm van globalisering ernstig onderschat. Door allerlei oorzaken zoals klimaatverandering en veranderingen in de soort zelf, komen steeds meer nieuwe soorten voor in Nederland. Maar de belangrijkste versnelling in de biologische globalisering van de afgelopen decennia ligt toch in allerlei menselijke factoren. Door de mens verandert het klimaat, we verplaatsen ons over steeds grotere afstanden en nemen van alles mee. Soms gaat dat opzettelijk zoals vee en bomen of zelfs natuurlijke vijanden zoals het myxomatosevirus indertijd. Dat virus is ingevoerd om het te veel aan konijnen in te dam-

(HIV, influenza) of schade aan het milieu en ecosysteem. De schade aan de Nederlandse economie bedraagt zelfs rond de twee miljard euro op jaarbasis. Alleen de muskusratten bestrijding kost jaarlijks al 23 miljoen euro. De driehoeksmossel brengt in de VS jaarlijks voor 5 miljard dollar schade toe aan waterinstallaties.

Hoe lastig soms de ecologische globalisering ook is, Van der Weijden heeft in zijn uitgebreide studie geen voorbeelden gevonden waarbij introducties van vreemde soorten leidden tot het uitsterven van andere soorten. Wel op eilanden en meren elders in de wereld, maar niet op het vasteland van Europa.

En de hamvraag: wat kunnen we tegen de ecologische globalisering doen? Heel weinig, meent Van der Weijden. Dat proces gaat door, we kunnen het alleen afremmen en de gevolgen proberen te beperken.

Soorten komen en soorten gaan

Ook Ruud van der Meijden van het Nationaal Herbarium Nederland houdt zich bezig met introducties. Hij heeft samen met collega en promovendus Wil Tamis gewerkt met een databestand waarin alle soorten hogere planten zijn opgenomen die in Nederland voorkomen of voorkwamen. De onderzoeksvraag luidde dan ook: wat is er in de loop der eeuwen eigenlijk gebeurd? Welke soorten zijn hier altijd al geweest, welke zijn gekomen

en welke zijn (weer?) verdwenen? Even eerst wat cijfers: in totaal gaat het om 12600 plantensoorten in Nederland waarvan er 1090 inheems zijn. Van de andere zijn er ruim 10.000 nooit in het wild waargenomen. Van de 1343 'wilde uitheemse soorten' zijn er momenteel maar 358 ingeburgerd en uiteindelijk zes daarvan hebben zich tot een plaag ontwikkeld. Van de Nederlandse flora is ongeveer een kwart niet-inheems. Eenderde daarvan is voor 1500 Nederland binnengekomen, tweederde is na 1500 Nederland binnen gekomen. Zie tabel.

Aantallen — Datum van inburgering

•Archeofyten (<1500 BP)	131	8.8 %
•Neofyten (>1500 BP)	227	15.3 %
-1500-1700:	14	0.9 %
-1700-1800:	14	0.9 %
-1800-1900:	85	5.7 %
-1900-2000:	114	7.7 %
•Totaal niet-inheems	358	24.7 %
•(Inheems	1090)	
•Wilde flora totaal	1448	100.0 %

En de conclusie van Van der Meijden uit al deze cijfers is dan ook eigenlijk een optimistische: uitsterven van plantensoorten gaat niet eens zo snel. Eigenlijk is het een continu proces van komen en gaan van plantensoorten. Het patroon van verandering voor archeofyten is vrijwel identiek aan dat van inheemse soorten: met een kleine toename van gewone soorten en een afname van zeldzame soorten. Er is geen verschil gevonden tussen inheemse planten en archeofyten in het aandeel van soorten op de Rode Lijst. Er staan zelfs een aantal neofyten op de Rode Lijst. Er is geen significant verschil tussen inheems, archeofyt en neofyt in het percentage uitgestorven soorten in elke groep. En, zo besluit Van der Meijden, wij hebben vooralsnog geen aanwijzingen gevonden dat uitheemse plantensoorten op nationale schaal een bedreiging vormen voor de Nederlandse flora.

Iepen en kastanjes

En dat is in feite ook de strekking van het verhaal van Gerard Jagers op Akkerhuis van Alterra. Hij heeft samen met zijn college Leen Moraal een database van alle ziekten en plagen die op bomen en struiken voorkomen. Ook met ziekten en plagen is het een kwestie van komen en gaan. Oude, langdurige plagen zijn er eigenlijk niet. De dennebladwesp was voorheen een groot probleem, nu niet meer en het is onbekend waarom. Soms is de oorzaak wel bekend zoals bij de grote dennensnuitkever. Die plaag is effectief bestreden door een ander bosbeheer toe te passen. En de wilgenspinselmot was vroeger geen probleem en tegenwoordig juist wel. Misschien komt dat wel door de klimaatsverandering?

En inderdaad blijkt uit onderzoek dat met name de insectensoorten die als ei overwinteren profiteren van een warmer klimaat. Zij verbruiken tijdens de warme winter relatief minder energie dan de soorten die als pop, larve of adult overleven.

Minder rustig is Ruud Mantingh van de

Leendert Koudstaal van de gemeente Den Haag kan zo 1 miljoen euro krijgen van een bemiddelde dame die graag wil dat 'haar' bomen op Plein 1813 in Den Haag beter worden. Blijkbaar is de emotionele waarde van de bomen zo groot dat mensen dit er voor over hebben.

men. Ook zijn er veel misrekeningen geweest, zoals Van der Weijden dat noemt. Introducties van soorten die uit de hand liepen zoals de muskusrat, de Japanse oesters en de waterhyacinten. En dan natuurlijk nog de onopzettelijke introducties. Bijvoorbeeld soorten die meekomen met balastwater in schepen. Gelukkig, zo verzekert Van der Weijden ons, gelukkig mislukken de meeste introducties. En van de gelukke introducties zijn er weer heel weinig die echt schade toebrengen. Maar die paar brengen wel een forse economische schade met zich mee. Bijvoorbeeld door inheemse soorten te verdringen, door schade aan de (landbouw-)economie, aan de gezondheid

Iepenwacht. Hij vertelt hoe in de loop der jaren de iepenziekte is bestreden. Aanvankelijk was er een nationaal plan dat efficiënt werd aangestuurd, relatief goedkoop was en waardoor er uiteindelijk weinig uitval was bij de iepen. Toen het eenmaal ongeveer vijftien jaar geleden aan de gemeenten werd overgelaten, stegen de kosten, werd de uitval groter en was het onduidelijk wie welke verantwoordelijkheid had. De opgerichte landelijke Iepenwacht heeft daar wel wat aan kunnen doen maar de grote slag lijkt te worden de oprichting van regionale Iepenwachten. Daarin werken alle betrokken overheden samen en betalen samen ook de iepenziekte. Een efficiënt model, volgens Mantingh waarmee de ziekte wellicht weer in toom kan worden gehouden. Wellicht is het zelfs een model dat ook voor andere boomziekten kan werken. Bijvoorbeeld voor de nieuwe kastanjeziekte.

Fons van Kuik van PPO bomen is bezig met die kastanjeziekte. Hij krijgt alle lof van het publiek over de organisatie die in een jaar uit de grond is gestampt en bedoeld is om de mysterieuze bloedingziekte in kastanjes eerst te begrijpen en op termijn te bestrijden. Voorlopig is dat begrijpen ingewikkeld genoeg maar de onderzoekers maken vorderingen. Het lijkt er op dat de boosdoener een pseudomonas-bacterie is. Tenminste bij zaailingen is die bacterie aangetoond, bij volwassen bomen nog niet. Een behandelingsadvies is er nog niet. Hoewel, nu adviseert de werkgroep Aesculaap, waarin onderzoekers, bestuurders en beheerders zijn vertegenwoordigd, voorlopig nog: niets doen.

Moet je altijd wel elke plaag bestrijden?

En dat is misschien zelfs wel vaker het beste, poneert Henk Siebel van de commissie bosbescherming. "Moet je altijd wel elke plaag bestrijden? Vroeger dachten we van wel, maar tegenwoordig denken we daar veel genuanceerder over. Misschien heeft de plaag wel iets met de te smalle genetische basis te maken van de soorten die we gebruiken. Ook moeten we onszelf de principiële vraag stellen wie er eigenlijk verantwoordelijk is om iets aan de plagen te doen. Normaal gesproken vinden mensen dat het bos van iedereen is, totdat er een ziekte of plaag is. Dan is het bos opeens alleen van de beheerder en moet die het maar oplossen. Misschien moeten we ons als sector eens achter de oren krabben en afvragen of wij altijd de aangewezenen zijn. Zijn de zieke kastanjabomen een probleem van de bosbouwers? Zijn de landschappelijke iepen niet veel meer een probleem van de cultuurhistorici?"

Bij het wel of niet ingrijpen spelen volgens Siepel nog meer overwegingen een rol:

- wat is de grenswaarde om te willen ingrijpen?
- in hoeverre is sprake van medeverantwoordelijkheid voor bescherming van andere belangen?
- in hoeverre geldt er een wettelijke verplichting?
- zijn er effectieve maatregelen?
- zijn de maatregelen betaalbaar en praktisch uitvoerbaar?

Alle betrokken overheden werken samen en betalen samen ook de iepenziekte. Een efficiënt model, volgens Mantingh waarmee de ziekte wellicht weer in toom kan worden gehouden.

In een aantal gevallen zullen de kosten van bestrijding dermate hoog zijn, dat ze niet goed door de sector zelf op te brengen zijn. Zeker als er geen eigen sectorbelangen mee gemoeid zijn en geen grote andere belangen, wordt de bestrijding dan als een groter probleem ervaren dan de ziekte of plaag.

En dan is het verhaal rond van deze dag. We weten wat de problemen zijn, we weten in sommige gevallen wat we er aan kunnen en hebben de aanzet tot een afwegingskader om al dan niet in te grijpen. ♦

Geert van Duinhoven

ADVERTENTIES

Vakbekwame ondersteuning en uitvoering van:

- Bleswerk
- Beheeradviezen
- Bosinventarisatie
- Directievoering en Toezicht
- Rondhouttaxaties en -verkoop

van Drie bosbeheer

Veluwestraat 67, 6813 EB Arnhem t 026-3554188 f 026-3554187
www.vandriebosbeheer.nl co@vandriebosbeheer.nl

Silve Bureau voor Onderzoek
 Advies en Informatievoorziening in
 Bosbouw en Natuurbeheer

Generaal Foulkesweg 39 • 6703 BL Wageningen • T: 017 418962 • E: post@silve.nl • Website: www.silve.nl